

Міністерство освіти і науки України

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Кафедра екології та неоекології

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор з науково-педагогічної
роботи

2019 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Екологічний менеджмент і аудит

(назва навчальної дисципліни)

рівень вищої освіти другий / магістерський

галузь знань 10 Природничі науки
(шифр і назва)

спеціальність 101 "Екологія"
(шифр і назва)

освітня програма Екологія та охорона природного середовища
(шифр і назва)

спеціалізація _____
(шифр і назва)

вид дисципліни обов'язкова
(обов'язкова / за вибором)

факультет екологічний

Програму рекомендовано до затвердження вченою радою екологічного факультету

“29” серпня 2019 року, протокол №14

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ: проф. Гриценко А.В.,

Кравченко Н.Б., старший викладач

Програму схвалено на засіданні кафедри екології та неоекології

Протокол №18 від “29” серпня 2019 року

Завідувач кафедри екології та неоекології

_____ Медведєв В.А.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Програму погоджено методичною комісією екологічного факультету

Протокол від «29» серпня 2019 року, протокол № 10

Голова методичної комісії екологічного факультету

_____ Максименко Н.В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «Екологічний менеджмент і аудит» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки магістра спеціальності 101 «Екологія» освітньо-професійної програми «Екологія та охорона природного середовища».

1. Опис навчальної дисципліни

1.1 Мета викладання навчальної дисципліни «Екологічний менеджмент і аудит» - формування у майбутніх фахівців теоретичних знань та практичних навичок щодо процесу впровадження ефективних систем екологічного менеджменту на підприємствах й організаціях, що здійснюють управління у галузі екології.

1.2 Основні завдання вивчення дисципліни:

- ознайомлення з історією виникнення екологічного менеджменту, підходами до управління;
- усвідомлення стану та перспектив розвитку екологічного менеджменту в Україні;
- засвоєння принципів корпоративного екологічного менеджменту;
- засвоєння вимог міжнародних стандартів екологічного менеджменту ISO 14000 до системи корпоративного екологічного менеджменту;
- усвідомлення різниці між існуючими моделями екологічного менеджменту, екологічними стратегіями;
- ознайомлення з процесом формування системи корпоративного екологічного менеджменту, формами інтеграції екологічних аспектів в організацію підприємства;
- засвоєння сутності екологічного маркетингу, екологічно орієнтованого управління логістикою та виробництвом, екологічно орієнтованого інвестиційного та фінансового менеджменту;
- застосування основних інструментів корпоративного екологічного менеджменту.

1.3. Кількість кредитів – 4.

1.4. Загальна кількість годин – 120 год.

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
Нормативна	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
1-й	1-й
Семестр	
1-й	1-й
Лекції	
32 год.	год.
Практичні, семінарські заняття	
16 год.	год.
Лабораторні заняття	
0 - год.	0 - год.
Самостійна робота	
72 год.	год.
Індивідуальні завдання	
0 - год.	

1.6. Заплановані результати навчання:

В результаті вивчення дисципліни студенти повинні набути наступних компетентностей:

- розуміння сутності екологічного менеджменту та його принципів;
- знання структури Державної системи екологічного управління та напрямів її діяльності;
- знання теоретичних та організаційних основ формування системи екологічного менеджменту;
- застосування основних інструментів корпоративного екологічного менеджменту;
- розуміння особливостей екологічно-орієнтованих напрямків менеджменту організації.

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Розділ 1. Основи екологічного менеджменту та Державна система екологічного управління в Україні

Тема 1. Теорія управління та екологічний менеджмент

Історія та сучасність теоретичного та практичного менеджменту.

Підходи к управлінню: процесний, системний, ситуаційний. Функції управління: планування, організація, мотивація, контроль.

Виникнення екологічного менеджменту. Предмет, мета та завдання екологічного менеджменту. Визначення та відмінності у поняттях «екологічний менеджмент» та «екологічне управління».

Стан та перспективи розвитку екологічного менеджменту в Україні.

Тема 2. Державна система екологічного управління в Україні

Мета Державного екологічного управління в Україні. Суб'єкт та об'єкти управління. головні напрями державного екологічного управління. Функції Державної системи екологічного управління: загальні та спеціальні. Структура Державної системи екологічного управління. Макроекологічне та мікроекологічне управління.

Державне екологічне нормування, як механізм регулювання навколишнього природного середовища. Інтеграція екологічних аспектів у різні види діяльності суб'єктів господарювання за допомогою Державних екологічних стандартів.

Встановлення екологічних вимог та обмежень за допомогою екологічного ліцензування. Екологічна експертиза в Україні, як вид управлінської діяльності та організаційно-правова форма попереджувального контролю. Екологічна сертифікація в системі ДСЕУ.

Державний екологічний моніторинг, як механізм для створення інформаційної основи ДСЕУ. Екологічна паспортизація, як інструмент екологічного обліку. Адміністративно-контрольні та економічні інструменти. Інструменти морального впливу і переконання.

Розділ 2. Впровадження екологічного менеджменту на підприємствах й організаціях

Тема 3. Екологічний менеджмент на підприємстві: теоретичний аналіз

Визначення корпоративного екологічного менеджменту. Предмет, мета та завдання корпоративного екологічного менеджменту.

Принципи корпоративного екологічного менеджменту: принцип стійкого розвитку; принцип стейк-холдерів; принцип циркулярності, кооперації, відповідальності; вимоги урахування екологічних ризиків. Моделі екологічного менеджменту.

Тема 4. Відображення системи екологічного менеджменту в міжнародних та національних стандартах

Історичні корені і хронологія розвитку міжнародних стандартів екологічного менеджменту EMAS та ISO 14000. Структура стандартів ISO 14000.

Основні вимоги, які пред'являє до організації система стандартів ISO 14000.

Необхідність впровадження стандартів ISO 14000 на підприємствах України. Основні проблеми, пов'язані з прийняттям стандартів ISO 14000.

Національний стандарт України «Системи екологічного керування» ДСТУ ISO 14001:2006 (Вимоги та настанови щодо застосовування ISO 14001).

Тема 5. Організація та процес формування системи корпоративного екологічного менеджменту

Стратегічний рівень корпоративного екологічного менеджменту. Розробка місії підприємства, цілей та стратегії екологічного менеджменту. Аналіз внутрішнього потенціалу підприємства та зовнішньої середовища підприємства. Використання для аналізу методів: SWOT-аналіз, метод 7S, метод «екологічний ланцюжок цінностей».

Екологічні стратегії підприємства: активна та пасивна, їх порівняльна характеристика. Базисні екологічні стратегії підприємства: стратегія достатності, стратегія екоефективності, стратегія чистого виробництва, стратегія циркулярності, стратегія кооперування.

Етапи формування системи екологічного менеджменту на підприємстві. Форми інтеграції екологічних аспектів в організацію підприємства.

Розділ 3. Охорона навколишнього середовища на різних напрямках управління підприємством

Тема 6. Екологічний маркетинг

Історичні етапи розвитку маркетингу. Цілі, стратегії та інструменти «зеленого» маркетингу.

Формування екологічно усвідомлених потреб. Просування екологічно чистої продукції. Система маркетингових комунікацій. Різновиди цінової політики підприємства, що випускає екологічно чисту продукцію.

Сучасні інструменти та форми еко-маркетингу.

Тема 7. Екологічна орієнтація управління логістикою та виробництвом

Сутність виробничого менеджменту та менеджменту логістики, їх особливості на екологічно орієнтованих підприємствах. Основні завдання логістики: обґрунтування структури логістичних одиниць та їх форм; кооперація фірм при реалізації логістичних процесів; вибір раціональної конфігурації логістичних одиниць.

Тема 8. Екологічно орієнтований інвестиційний менеджмент

Підходи до інвестиційного планування з урахуванням екологічних цілей.

Методи вибору інвестиційних проектів. Основні показники ефективності інвестиційних проектів. Дисконтування майбутніх витрат та вигод. Норма дисконту.

Вибір екологічно безпечної промислової технології за допомогою моделі Дінкельбаха.

Концепція повної економічної цінності природного блага. Умовно-опитувальний метод визначення цінності природних благ.

Тема 9. Екологічна орієнтація персонального та фінансового менеджменту

Роль управління персоналом у досягненні екологічних цілей. Визначення потреб в екологічно підготовлених кадрах, підбір кадрів та їх розміщення, підвищення кваліфікації відповідно до стандартів ISO 14000, перепідготовка. Оцінка діяльності працівників підприємства. Методи природоохоронної мотивації персоналу.

Фінансові інструменти підтримки природоохоронних заходів. Оперативний та фінансовий лізинг. Кредитування інвестиційних проектів з урахуванням екологічних сторін.

Розділ 4. Основні інструменти корпоративного екологічного менеджменту

Тема 10. Екологічний аудит

Історія розвитку екологічного аудиту. Міжнародні стандарти серії ISO 14000 та принципи міжнародного екологічного аудиту. Стан забезпечення екологічного аудиту в Україні законодавчою та нормативно-правовою базою.

Екологічний аудит: мета та основні функції, об'єкти та суб'єкти, підстави та етапи. Види екологічного аудиту.

Екологічний облік на підприємстві, як джерело інформації про природоохоронну діяльність. Правове регулювання інформаційного забезпечення екологічного аудиту.

Тема 11. Екологічні інформаційні системи підприємства

Екологічний менеджмент та інформаційна система підприємства. Екологічні баланси як елемент інформаційної системи підприємства.

Поняття індикаторів екологічних результатів діяльності підприємства.

Індикатори екологічних результатів діяльності підприємства в стандартних системах EMAS та ISO 14000.

Тема 12. Оцінка екологічного життєвого циклу продукції.

Екологічний контролінг

Оцінка екологічного життєвого циклу продукції: мета, функції, місце.

Проблеми, обмеження та перспективи використання оцінки екологічного життєвого циклу продукції.

Поняття контролінгу в економіці. Еко-контролінг як концепція забезпечення та використання релевантної для охорони навколишнього середовища інформації.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів та тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	Усього	у тому числі					Усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	ср		л	п	лаб	інд	ср
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Розділ 1. Основи екологічного менеджменту та Державна система екологічного управління в Україні												
Тема 1. Теорія управління та екологічний менеджмент	4	4						1				5
Тема 2. Державна система екологічного управління в Україні	8					8						15
Разом за розділом 1	12	4				8		1				20
Розділ 2. Впровадження екологічного менеджменту на підприємствах й організаціях												
Тема 3. Екологічний менеджмент на підприємстві: теоретичний аналіз	6	4				2		1				10
Тема 4. Відображення системи екологічного менеджменту в міжнародних та національних стандартах	6		2			4						10
Тема 5. Організація та процес формування системи корпоративного екологічного менеджменту	18	6	8			4			2			10
Разом за розділом 2	30	10	10			10		1	2			30
Розділ 3. Охорона навколишнього середовища на різних напрямках управління підприємством												
Тема 6. Екологічний маркетинг	18	4	2			12		1	1			10
Тема 7. Екологічна орієнтація управління логістикою та виробництвом	12	2				4						10
Тема 8. Екологічно орієнтований інвестиційний менеджмент	18	4	4			16			2			10

Тема 9. Екологічна орієнтація персонального та фінансового менеджменту	7	2				5						10
Разом за розділом 3	55	12	6			37		1	3			40
Розділ 4. Основні інструменти корпоративного екологічного менеджменту												
Тема 10. Екологічний аудит	7	2				5		1	1			10
Тема 11. Екологічні інформаційні системи підприємства	8	2				6						5
Тема 12. Оцінка екологічного життєвого циклу продукції. Екологічний контролінг	8	2				6						5
Разом за розділом 4	23	6				17		1	1			20
Усього годин	120	32	16			72	120	4	6			110

4. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Відображення системи екологічного менеджменту в міжнародних та національних стандартах	2
2	Розробка основних складових системи корпоративного екологічного менеджменту: місії, аналізу внутрішньої та зовнішньої середовища підприємства, стратегічних цілей та стратегій підприємства	8
3	Ціноутворення на ринках екологічно чистої продукції	2
4	Обґрунтування екологічної інвестиції на основі умовно-опитувального методу (ділова гра)	4
	Разом:	16

5. Завдання для самостійної роботи

Самостійна робота включає: опрацювання навчального матеріалу, виконання практичних завдань, науково-дослідну роботу.

№ з/п	Зміст самостійної роботи	Кільк. годин
1	Тема 2. Державна система екологічного управління в Україні	8
2	Тема 3. Екологічний менеджмент на підприємстві: - ступені формування екологічного менеджменту на підприємстві (моделі): ПРО, МАРК, МЕН, СОЕ. - особливості інтегрованої моделі екоменеджменту	2
3	Тема 4. Відображення системи екологічного менеджменту в міжнародних та національних стандартах	4
4	Тема 5. Організація корпоративного екологічного менеджменту: використання	4

	методу SWOT-аналізу для оцінки внутрішнього потенціалу та зовнішнього середовища підприємства; - порівняльна характеристика активної та пасивної екологічних стратегій	
5	Тема 6. Екологічний маркетинг: - формування екологічно усвідомлених потреб; - сучасні форми екологічного маркетингу: еко-спонсоринг, еко-тайнмент, еко-лізінг	12
6	Тема 7. Екологічна орієнтація управління логістикою та виробництвом: вплив логістики на навколишнє природне середовище	4
7	Тема 8. Екологічно орієнтований інвестиційний менеджмент: - концепція повної економічної цінності природного блага; - умовно-опитувальний метод визначення цінності природного блага	16
8	Тема 9. Екологічна орієнтація персонального та фінансового менеджменту: метод «збалансованої бальної оцінки» персоналу	5
9	Тема 10. Екологічний аудит: розробка плану проведення екологічного аудиту	5
10	Тема 11. Екологічні інформаційні системи підприємства: - екологічні баланси як елемент інформаційної системи підприємства; - індикатори екологічних результатів діяльності підприємства	6
11	Тема 12. Оцінка екологічного життєвого циклу продукції. Екологічний контролінг: - проблеми та перспективи використання оцінки екологічного життєвого циклу продукції; - інструменти контролінгу	6
	Разом:	72

6. Індивідуальні завдання

Навчальним планом для здобувачів вищої освіти за спеціальністю 101 «Екологія» передбачено виконання однієї контрольної роботи з дисципліни «Екологічний менеджмент і аудит» у вигляді тестових завдань, які виконуються під час аудиторних занять.

7. Методи контролю

В процесі вивчення дисципліни «Екологічний менеджмент і аудит» використовуються наступні контролю: поточний протягом семестру; приймання індивідуальних завдань (контрольних робіт, передбачених навчальним планом); підсумковий семестровий.

Поточний контроль проводиться науково-педагогічним працівником у формі усного опитування або письмового контролю на практичних заняттях та лекціях. Можливо проведення поточного контролю у формі колоквиуму, комп'ютерного тестування.

Підсумковий семестровий контроль з дисципліни є обов'язковою формою оцінювання результатів навчання та проводиться в терміни, встановлені графіком навчального процесу і в обсязі навчального матеріалу, визначеного програмою дисципліни.

8. Схема нарахування балів

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальні завдання															Екзамен	Сума	
Розділ 1		Розділ 2			Розділ 3				Розділ 4			Контроль на робота, передбаче на навчальним планом		Інди-відуа льне завда ння			Разом
												№1					
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10	T11	T12						
1	1	3	1	6	3	1	3	2	3	3	3	30		-	60	40	100

Шкала оцінювання

Сума балів (%) за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка за національною шкалою
90 – 100	відмінно
70-89	добре
50-69	задовільно
1-49	незадовільно

9. Критерії оцінювання за темами

Тема 1.

0,25 б – знання історії теоретичного менеджменту;

0,25 б – знання підходів до управління та їх функцій;

0,25 б. – знання предмету, мети та завдань екологічного менеджменту;

0,25 б. – знання перспективи розвитку екологічного менеджменту в Україні.

Тема 2.

1 б. – знання мета Державного екологічного управління в Україні, суб'єктів та об'єктів управління, функцій та структури Державної системи екологічного управління;

Тема 3.

1 б. – знання предмету, мети та завдань корпоративного екологічного менеджменту;

1 б. – знання принципів корпоративного екологічного менеджменту;

1 б. – знання моделей екологічного менеджменту;

Тема 4.

0,3 б.- знання історичних коренів і хронології розвитку міжнародних стандартів екологічного менеджменту EMAS та ISO 14000;

0,5 б. – знання основних вимог стандартів ISO 14000 до системи екологічного менеджменту;

0,2 б. – знання вимог національних стандартів України «Системи екологічного керування» ДСТУ ISO 14001.

Тема 5.

1 б. – знання послідовності процесу розробки місії підприємства, визначення цілей та стратегії екологічного менеджменту;

1 б. – знання методів аналізу внутрішнього потенціалу підприємства та зовнішньої середовища підприємства;

1 б. – знання базисних екологічних стратегій підприємства.

Тема 6.

1 б. – знання етапів формування системи екологічного менеджменту на підприємстві;

2 б. – знання форм інтеграції екологічних аспектів в організацію підприємства.

Тема 7.

1 б. – усвідомлення цілей, стратегії та інструментів «зеленого» маркетингу;

2 б. – знання процесу формування екологічно усвідомлених потреб, системи маркетингових комунікацій, різновидів цінової політики підприємства, що випускає екологічно чисту продукцію.

Тема 8.

1 б. – усвідомлення сутності, основних завдань та виробничого менеджменту та менеджменту логістики.

Тема 9.

1 б. – усвідомлення підходів до інвестиційного планування з урахуванням екологічних цілей;

1 б. – знання сутності методів вибору інвестиційних проектів, основних показників ефективності інвестиційних проектів;

1 б. – застосування концепції повної економічної цінності природного блага, умовно-опитувального методу для визначення цінності природних благ.

Тема 10.

1 б. – усвідомлення ролі управління персоналом у досягненні екологічних цілей;

1 б. – знання фінансових інструментів підтримки природоохоронних заходів.

Тема 11.

1 б. – знання міжнародних стандартів серії ISO 14000 та принципів міжнародного екологічного аудиту, правових основ екологічного аудиту у Україні;

2 б. – знання мети, основних функцій, об'єктів та суб'єктів, підстав та етапів проведення екологічного аудиту.

Тема 12.

1 б. – усвідомлення ролі інформаційної системи підприємства в системі екологічного менеджменту;

2 б. – знання індикаторів екологічних результатів діяльності підприємства.

Тема 13.

- 1 б. – усвідомлення сутності екологічного життєвого циклу продукції, його мети, функції, місця;
- 2 б. – усвідомлення сутності еко-контролінгу.

10. Рекомендована література

Основна

1. Ансофф И. Конкуренция: анализ, стратегия и практика. – М.: Центр экономики и маркетинга, 1996. – 208 с.
2. Екологічний менеджмент: Навчальний посібник / За ред.. В.Ф. Семенова, О.Л. Михайлюк. – Київ, Центр навчальної літератури, 2012. – 516 с.
3. Екологічний менеджмент: Навчальний посібник / За ред. В.Ф. Семенова, О.Л. Михайлюк. – К.: Знання, 2010. – 366 с.
4. Ігнат'єва І.А. Стратегічний менеджмент: Підручник. – К.: Каравела, 2008. – 480 с.
5. Кожушко Л.Ф. Екологічний менеджмент: підручник для вузів. – К.: Академія, 2007. – 430 с.
6. Пахомова Н., Рихтер К., Эндрес А. Экологический менеджмент. Учебное пособие. – СПб.: Питер, 2003.- 544 с.
7. Шершньова З. Є., Оборська С.В. Стратегічне управління. – К.: КНЕУ, 1999. – 168 с.

Допоміжна

8. Пахомова Н., Рихтер К., Эндрес А. Экологический менеджмент. Практикум. – СПб.: Питер, 2004. – 352 с.
9. Тимофеева С.С. Экологический менеджмент / Серия «Учебники, учебные пособия». – Ростов н/Д.: «Феникс», 2004. – 352 с.
10. Яновська Е.С., Кузовенко В.А., Дяченко Н.М. Основи екологічного менеджменту та аудиту: Навчальний посібник – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. – 178 с.

11. Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне забезпечення

1. Статистична інформація <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Центральна наукова бібліотека ХНУ ім. В.Н.Каразіна. <http://www-library.univer.kharkov.ua/ukr/>
3. <http://www.management.ru>